

Nemci na Slovenskem

Fran Zwitter

Ko so proti koncu 6. stoletja naši predniki zasedli del Vzhodnih alp in se tam srečali z germanskimi Bavarci, ki so prišli v istem stoletju iz Češke preko Donave, je potekala mejna črta med obema plemenoma povsem drugače kakor današnja slovensko-nemška narodna meja; vsa Koroška in Štajerska, del tirolskega Podravja, salzburški Lungau ter znatni deli obeh Avstrij so spadali tedaj k sklenjenemu slovenskemu ozemlju. A že pred letom 743. so morali Karantanci priznati bavarsko nadoblast, v tretjem deceniju 9. stoletja so izgubili domače vojvode in odslej se je morala nad tisoč let velika večina Slovencev pokoravati bavarskemu, frankovskemu in nemškemu gospodstvu.

Etnične posledice tega položaja so bile za Slovence dvojne. Nemško politično gospodstvo je privedlo na Slovensko vrsto nemških posvetnih in cerkvenih gospodov, ki se jim pridružijo kasneje nemški meščani in v zadnjih stoletjih še predstavniki velepodjetništva in laičnih intelektualnih poklicev. Slovensko plemstvo, ki je za več stoletij preživelo izgubo politične samostojnosti, se je polagoma stopilo z nemškim v eno celoto in se germaniziralo, ker je začelo smatrati pripadnost k nemškemu jeziku za bistven znak svojega vzvišenega socialnega položaja. Isti proces se je vršil pri tistih številnih Slovencih, ki so se v naslednjih stoletjih povzpeli med plemiče ali v druge višje socialne plasti. Tako je nastala na Slovenskem višja socialna plast Nemcev in ponemčencev, ki je imela dolga stoletja v svojih rokah politično in gospodarsko moč, uživala privilegiran socialni položaj in bila nosilec gosposke kulture. Številčno je bila pa ta plast zelo tenka in neznatna v primeri z ostalim prebivalstvom; zato tam, kjer je bilo nemštvo zastopano le po njej, ne more biti govora o kakem jezikovno mešanem ozemlju.

Nemški zemljiški gospodje so pa privedli s seboj tudi množice agrarnih kolonistov večinoma bavarskega plemena in jih naselili poleg dotedanjega slovenskega prebivalstva. Tej kolonizaciji sledi nato v velikem delu slovenskega ozemlja germanizacija prejšnjih Slovencev, ponekod so se pa tudi nemški kolonisti prilagodili jeziku slovenske okolice. Končni efekt kolonizacije in germanizacije, ki se dovrši v zadnjih stoletjih srednjega veka, je na eni strani nova jezikovna meja, ki loči odslej sklenjeno nemško in sklenjeno slovensko ozemlje, na drugi strani pa nekaj nemških agrarnih jezikovnih otokov, ki ostanejo na južni strani narodne meje. V obeh primerih je nemštvo zastopano po strnjeni agrarni naselitvi in ne le po višjih socialnih plasteh. Nova jezikovna meja med sklenjenim slovenskim in nemškim ozemljem, nemški agrarni jezikovni otoki in nemška

višja socialna plast — to so tri zgodovinska dejstva, ki morajo biti izhodišče vsakega razpravljanja o Nemcih na Slovenskem.

Odkar je J. K. Kindermann leta 1792. prvič kartografsko označil slovensko-nemško narodno mejo, je bilo o njej in o njenem razvoju objavljenih mnogo opisov, razprav, kart in statistik. Tu nimam nanena govoriti o vsem kompleksu teh vprašanj, ampak hočem samo poudariti nekaj važnih momentov.

V svojem vzhodnem prekmursko-štajerskem delu se narodna meja le v nekaterih sektorjih bistveno oddalji od sedanje državne meje. V Prekmurju spadajo k Jugoslaviji ob skrajni zapadni meji tri občine stare nemške kolonizacije, Fikšinci, Ocinje in Kramarovci, ki so imele l. 1921. skupaj 991 prebivalcev, od teh 959 Nemcev.¹ Zato je pa ostalo na nemški strani državne meje pet štajerskih občin na levem bregu Mure pri Račgoni, ki imajo po virih 19. stoletja in še po štetjih 1880—1900 slovensko večino; po štetju 1954 ima teh pet občin (Slov. Gorica, Zenkovci, Dedonci, Potrna in Žetinci) 1230 prebivalcev. Tretjo oddaljitev tvori Apaška kotlina. Po štetju l. 1910., ki je bilo za Nemce najbolj ugodno, je bilo v tej kotlini in v sosednih krajih na desnem bregu Mure od Gornje Radgone do Sladkega vrha skupaj 19 občin z nemško večino; štele so 7370 prebivalcev, od teh 6197 Nemcev in 715 Slovencev, medtem ko tvorijo ostalo prebivalstvo večinoma doseljeni slovenski Prekmurci, ki jih pa avstrijska statistika kot ogrskih državljanov pri jezikovnem štetju ne upošteva. Tri od teh občin (Gornja Radgona, Nasova in Plitvica s skupaj 1974 prebivalci l. 1910.) so imele še l. 1880. slovensko večino; jedro Apaške kotline je pa brez dvoma ozemlje stare nemške kolonizacije. L. 1921. dosežejo Slovenci večino v tistih treh občinah in še v dveh drugih (Rožni grunt in Sladki vrh s 756 preb. l. 1910.), ki sta imeli že po predvojnih statistikah znatno slovensko manjšino. V vseh 19 občinah je bilo naštetih 7835 prebivalcev, od teh 4773 Nemcev in 2950 Slovencev.² G. Werner pride na podlagi nemške privatne statistike l. 1928. in raznih kombinacij do približno istega števila nemškega prebivalstva in priznava, da postaja Apaška kotlina mešano ozemlje zaradi izseljevanja Nemcev in doseljevanja slovenskih Prekmurcev; poučarja pa, da se nahaja zemljiška posest še vedno po večini v nemških rokah in da tvori slovenski element večji del agrarni proletarijat.³ — Zapadno od Mure v zadnjem delu Slovenskih goric poteka stara narodna meja bolj severno kakor današnja državna meja; večina krajev med obema mejama se je pač

¹ Za Nemce v Prekmurju prim. G. Werner, *Das Deutschtum des Übermurggebietes* (Prekmurje), *Geogr. Jahresbericht aus Österreich*, XVII. Bd., 1932.

² Število prebivalstva je v resnici približno isto kakor 1910; razlika nastane zaradi dela radgonske mestne občine na desnem bregu Mure, ki je pripadel Jugoslaviji.

³ G. Werner, *Sprache und Volkstum in der Untersteiermark*. Stuttgart 1935 (*Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde*, XXXI. Bd., 3. Heft), str. 132 sl.

že germanizirala, vendar pa sta imeli dve občini južno od Lučan (Klanci in Gradišče) s skupaj 4112 prebivalci še l. 1910. majhno slovensko večino. Na grebenih Kozjaka se narodna in državna meja skladata; vendar pa je treba pripomniti, da je bila Sobota, zadnja nemška štajerska občina ob koroški meji, ki pripada porečju Drave in je spadala pred vojno k slovenjgraškemu političnemu okraju in k lavantinski škofiji, germanizirana šele v 19. stoletju.⁴

Pri vzhodni polovici naše severne meje dobimo v celoti vtis, da se niti narodna meja sredi 19. stoletja niti današnja narodna meja ne oddaljujeta mnogo od sedanje državne meje; divergence so majhne in se medsebojno približno kompenzirajo. Drugačen je seveda položaj na Koroškem. Historična raziskavanja dr. M. Wutteja in opis A. Bega, ki je l. 1907. obhodil vso narodno mejo, so nam precej pojasnila njene spremembe v 19. stoletju; najnovejši opis sedanjega stanja, ki ga je podal letos L. Serajnik, je po mojem mnenju točen, če ga smatramo za opis južne meje sklenjenega nemškega ozemlja in upoštevamo, da so na jugu te mejne črte danes že kraji izrazite bilingvitete in jezikovni otoki.⁵ Primerjanje med jezikovno mejo pred pričetkom moderne germanizacije in današnjo južno mejo nemškega ozemlja nam pokaže naslednjo sliko: v svojem vzhodnem sektorju, kjer sledi meja najprej naši sedanji državni meji, nato Dravi, potem razvodju med Gradnico in Golovico, se povzpne na Schwagkogel in gre severno od Djekš do Mostiča in Magdalenske gore, se narodna meja ni bistveno spremenila; drugače je v srednjem sektorju, kjer je pred 100 leti narodna meja potekala brez dvoma severno od Celovca in so bili vsaj deli župnij Gospa sveta, Krnski grad, vsa župnija Čanjče in del možberške še slovenski; danes poteka meja od Otmanj na jug do vzhodnih predmestij Celovca in nato na jugu Celovca po Vrbskem jezeru, kjer sta Kriva vrba in Poreče tudi že precej ponemčena; v zahodnem delu, kjer sta Dholica in Kostanje še slovenska, se mejna črta drži Osojskih Tur, doseže Dravo pri Vernbergu in sledi nato Dravi, Zilji do Pod Vetrufa, nato pa Ziljskim Alpam in vključuje Ziljsko dolino do Preseškega jezera in globeli Krnice; tu so razlike od stanja pred sto leti zopet neznatne. Celotno število prebivalstva onstran državne meje, ki doma še govori slovensko, sem cenil na 70.000; število ljudi, ki so po svojih starših še slovenskega rodu, ali pa prebivalstva na jugu narodne mejne črte je seveda mnogo večje.

⁴ Za štajersko mejo prim. Wernerja in A. Beg, Slovensko-nemška meja na Štajerskem, Ljubljana 1905.

⁵ M. Wutte, Die sprachlichen Verhältnisse in Kärnten auf Grundlage der Volkszählung von 1900 und ihre Veränderungen im 19. Jahrhundert, Carinthia, I, 96. Jahrg., 1906. A. Beg, Slovensko-nemška meja na Koroškem, Ljubljana 1908. L. Serajnik, Koroška pred novimi dogodki, Dejanje I, 1938, str. 80.

Iz primerjanja današnjega stanja s stanjem pred sto leti dobimo vtis, da se je jezikovna meja le prav malo spremenila. Edina večja izprememba se je izvršila pri Celovcu, kjer poteka meja po odprtem terenu in kjer je vplivalo mesto; povsod drugod pa spremembe niso zelo pomembne in gre v celoti le za nekaj občin in nekaj tisoč prebivalstva. Kjer poteka narodna meja po izrazito agrarnem ozemlju in morda celo po gorskih grebenih in kjer ni večjih migracij z druge strani narodne meje, je pač konservativnost kmečkega prebivalstva njen najboljši zaščitnik. Vendar bi pa ne bilo prav, če bi nas to dejstvo na Koroškem zavajalo v kak optimizem; sklenjena meja nemškega ozemlja se posebno v goratih krajih res ni mnogo ali pa nič premaknila, zato pa je notranjost slovenskega ozemlja posebno v neagrarnih krajih že zelo razjedena z jezikovnimi otoki in bilingviteti.

Ali tvori jezikovno mejo linija ali pas prehodnega ozemlja? Naj navedem najprej nasprotujoča si mnenja dveh nemških avtorjev. M. Wutte prihaja na podlagi štetja 1900 ter prejšnjih štetij in pročišča do rezultata, da na Koroškem meji v splošnem popolnoma nemško ozemlje na popolnoma slovensko in da skoraj ne more biti govora o prehodnem pasu, posebno, če izvajamo tiste kraje zlasti v celovski okolici, kjer je bilo prebivalstvo v prejšnjih stoletjih še slovensko in kjer germanizacija še ni končana.⁶ Nasprotno pa konstruira G. Werner velika mešana ozemlja v Prekmurju, posebno pa na Štajerskem, kjer obsega po njegovem mnenju mešana ozemlje vso dravsko dolino od Dravograda do Maribora med Pohorjem in Kozjakom; pri tem proglašja za „jezikovno mešane“ vse tiste kraje, kjer je bilo pri štetju ugotovljenih 5% Nemcev, ter taka ozemlja potem še arondira s kraji, ki ne izpolnjujejo tega pogoja; v Prekmurju proglašja za „mešano cono“ celo vse tiste občine, ki so imele pri kakem štetju od 1880 dalje 5% ali pa 10 nemških prebivalcev.⁷

Tako ravnanje je metodično seveda popolnoma zgrešeno. Res je sicer, da so se tudi po koncu srednjeveške kolonizacije in po utrditvi jezikovne meje vršile majhne obojestranske notranje migracije v kraje na drugi strani narodne meje. Toda taki posamezni kolonisti ali vsaj njihovi otroci se navadno zelo kmalu prilagodijo svoji novi okolici v jezikovnem in v drugih pogledih; izjemo tvorijo le kolonisti, ki se zaradi svojega socialnega položaja ne prilagode svoji kmetijski okolici, in pa v najnovejšem času tisti, ki jih preveva zelo izrazita narodna zavest; primeri obeh vrst pa številčno niso pomembni in zaradi njih ni mogoče govoriti o „mešani coni“. Resnično mešani postanejo kraji ob narodni meji iz dveh razlogov: kadar se vrši

⁶ M. Wutte, n. o. m., str. 160.

⁷ G. Werner, *Das Deutschtum...*, str. 80 sl. Isti, *Sprache und Volkstum...*, str. 54 sl., 60 sl., 76 sl., 137 sl.

izrazitejše doseljevanje prebivalstva z druge strani narodne meje, ki ga domačini ne morejo asimilirati, kakor n. pr. sedaj v Apaški kotlini, ali pa tam, kjer začne slovensko prebivalstvo iz raznih razlogov (vpliv mesta, industrija, železnica, letovišče) postajati dvojezično; a tudi v takih primerih je to prehodni stadij konflikta dveh teženj, ki se odloči v eni ali dveh generacijah, ne pa trajno stanje, ki bi trajalo stoletja. V Prekmurju se nahajajo poleg treh nemških občin kvečjemu še štiri mešane občine, ki leže ob narodni meji in so imele po štetju 1921, ki je bilo doslej za Nemce najbolj ugodno in ga priznava tudi G. Werner, 603 Nemce od 2337 prebivalcev. Werner pa šteje v to „mešano cono“ še 17 drugih občin, ki so imele tedaj skupaj med 10621 prebivalci 332 Nemcev. Za gornjo dravsko dolino med Kozjakom in Pohorjem je mogoče govoriti samo o posameznih nemških agrarnih kolonistih in pa o nemškem deležu na neagrarnem prebivalstvu; nemogoče pa je proglašati vse to ozemlje za „Mischgebiet“. Na Koroškem eksistira danes v resnici ponekod mešano ali boljše dvojezično ozemlje; toda ta pojav je najnovejšega izvora in dokazuje samo začetek germanizacije.

Slovenski agrarni jezikovni otoki severno od moderne jezikovne meje so izginili že pred stoletji. Ista usoda je doletela tudi večino nemških jezikovnih otokov. V 19. stoletju ni na slovenskem koroškem ozemlju nobenega agrarnega otoka, če izvzamemo svojevrstno jezikovno strukturo Kanalske doline, ki je danes v Italiji in kjer se od Pontablja do Rateškega razvodja menjajo nemške in slovenske vasi. Za Štajersko bi bilo treba še posebej raziskavati, če moremo govoriti o malem nemškem jezikovnem otoku zapadno od Marnberga, ki pa nima agrarnega značaja. O kaki nemški agrarni naselbini na slovenskem ozemlju na Štajerskem ni mogoče govoriti, prav tako tudi ne v Prekmurju. Na Kranjskem in na Goriškem so se nemške agrarne naselbine (Selška dolina, Tolminsko) že prej asimilirale. Tako je ostal na vsem slovenskem ozemlju le agrarni jezikovni otok na Kočevskem.

Prvi uradni podatek o številu nemških prebivalcev tega jezikovnega otoka, ki je nastal v 14. stoletju, dobimo v znani Czoernigovi etnografiji avstrijske monarhije, ki kombinira rezultate etnografske statistike 1846 in splošne rezultate štetja 1850 ter govori o 22.898 Kočevarjih.⁸ Zelo zanimivo je primerjanje razvoja celotne populacije ter pripadnikov nemškega in slovenskega občevalnega jezika na ozemlju kočevskega jezikovnega otoka od 1880 dalje; tu hočem upoštevati teritorij vseh tistih občin, ki so imele pri katerem koli štetju po l. 1880. nemško večino; neupoštevani so le tisti Kočevarji, ki živijo v vaseh sosednjih slovenskih občin ribniškega in črnomeljskega okraja; njihovo število pri nobenem štetju ne doseže tisoč oseb.

⁸ K. Fr. v. Czoernig, *Ethnographie der österr. Mon.*, I. Bd., 1. Abt. Wien 1857, str. 74.

	Prisotno preb.	Prisotni avstr. drž.	Od teh pripadnikov		
			nem. obč. j.	slov. obč. j.	drug. obč. j.
1880	20690	20411	18258	2120	33
1890	20023	19685	18022	1640	23
1900	19484	18909	17497	1387	25
1910	18723	17894	16430	1448	16

Naša povojna štetja ne določajo več občevalnega jezika, ampak nate-rinski jezik, ki ga upoštevajo pri vsem prisotnem prebivalstvu. Po štetju l. 1921. je živelo na istem ozemlju 17.741 prebivalcev, od teh 12.040 Nemcev, 5.229 Slovencev in 472 drugih, po veliki večini Srbohrvatov. Pri zadajem štetju 1931 je bilo na tem ozemlju 17.477 prebivalcev; podrobni rezultati narodnostnega štetja doslej niso bili objavljeni; po časopisnih vesteh je bilo naštetih v kočevskem političnem okraju, ki pa seveda ni identičen z ozem-ljem jezikovnega otoka (l. 1921. je bilo v tem okraju 9892 Nemcev), 8665 Nemcev.

Te številke dokazujejo, da celotno število prebivalstva na Kočevskem konstantno pada. Po dr. J. Rusu je dosegla populacija kočevskega poitič-nega okraja svoj maksimum sredi 19. stoletja, torej prav v času Czoerni-gove statistike.⁹ Od l. 1880. so naštehi pri vsakem štetju manjše število celotnega prebivalstva in zato pada tudi število nemških Kočevarjev, kar dokazujejo celo avstrijske statistike, čeprav po njihovih rezultatih Nemci teritorialno celo napredujejo v škodo Slovencev. Vzroke za depopulacijo je treba iskati seveda v zelo močnem izseljevanju; Kočevar je v prvi vrsti krošnjar in trgovec ter se čuti le prav malo navezanega na svojo revno kraško zemljo. Po anketi, ki jo je organiziral dr. H. Grothe l. 1930., je bilo število Kočevarjev v tujini skoraj prav tako visoko kakor število tistih, ki so ostali doma.¹⁰ Po drugi statistiki, ki mi je bila na razpolago, je na ozem-lju, ki ustreza približno našemu teritoriju, 3258 obljudenih, 372 praznih in 530 porušenih hiš. Povojne statistike pa dokazujejo še drugo dejstvo, ki iz starih avstrijskih štetij občevalnega jezika ni razvidno: populacija Kočevskega bi padala še hitreje, če bi se istočasno ne vršilo precej močno doseljevanje Slovencev iz sosednjih krajev. Demografske perspektive za bodočnost jezikovnega otoka so torej primeroma neugodne. Res pa je, da predstavlja Slovence v mestu največ uradništvo in delavstvo, v podeželju pa predvsem kmetijski delavci in kajžarji ter delavci v lesnih podjetjih, med-tem ko se nahajajo zemljiška in hišna posest ter obrtni in trgovski obrati

⁹ J. Rus, Dolenjci v luči statistike, Dolenjska, Ljubljana 1938, str. 140.

¹⁰ H. Grothe, Die deutsche Sprachinsel Gottschee in Slowenien, Münster in W. 1931, str. 104 sl.

večjidel v rokah Nemcev kot starih naseljencev; tem momentom in močni nemški zavesti in organizaciji je treba pripisovati dejstvo, da Kočevarji še danes jezikovno in idejno asimilirajo skoraj vse mešance in del slovenskih doseljencev.

Od srednjeveških nemških ali germaniziranih višjih slojev je imelo plemstvo mnogo stoletij velik socialen in političen pomen. Pozneje se je položaj spremenil; kot preostanek starega stanja je treba omeniti, da so imeli Nemci v veleposestniški kuriji večino celo na Kranjskem in sicer pri državnozborskih volitvah do uvedbe splošne in enake volilne pravice l. 1907., pri deželnozborskih volitvah pa do propada Avstrije; velik del veleposesti na Slovenskem je še danes v nemških rokah. Nekdanje razmerje cerkve do germanizacije, ki je po mojem mnenju še prav malo pojasnjeno, ima danes samo še historičen interes. Neprimerno večji aktualen pomen ima pa vprašanje nacionalne strani zgodovinskega razvoja mest in trgov na Slovenskem.

Po tezah nemških historikov, zlasti Pircheggerja in Luschina, ki sta raziskavala posebej štajerska mesta, so mesta in trgi nemške srednjeveške naselbine, ki so dobile svoje prve prebivalce iz nemških krajev, kar dokazujejo posebno iz imen srednjeveških meščanov. V mesta so se naseljevali sicer tudi Slovenci, kar dokazujejo nekatera imena, a ti Slovenci so se kmalu germanizirali. Separatizem srednjeveških mest in cehov, ki je ljubosumno odklanjal tujce in jih sprejemal v svojo sredo šele po daljšem bivanju v mestu, ko so se že povsem prilagodili novemu okolju, je nezavedno preko stoletij ohranjal nemški značaj meščanskih naselbin sredi slovenske okolice.¹¹ K tej tezi naj navedem nekaj kritičnih opomb.

Pri postanku srednjeveških mest in trgov je treba razlikovati med naselbinami, ki so bile ustanovljene na novo, nadalje med kraji, ki so bili prvotno vasi in pozneje povzdignjeni v trge ali mesta, in slednjič med naselbinami, ki eksistirajo več ali manj neprekinjeno še od rimskih časov. Najpomembnejša mesta (Ljubljana, Maribor) so bila brez dvoma ustanovljena na novo, seveda ne na pustem kraju, ampak poleg številnih že obstoječih naselbin. Za mnoge naše male trge pa ne more biti dvoma o tem, da so bili prvotno vasi, ki sta jim bila pozneje s posebnim privilegijem podeljena tedenski sejem in meščanski značaj, ne da bi se bila naselbina s tem bistveno spremenila, kakor je na to opozoril n. pr. H. Pirchegger za Št. Lovrenc na Pohorju. Nekak vmesni značaj zavzemajo nekdanje rimske naselbine, ki imajo v zgodnjem srednjem veku pač agrarni značaj, dokler jih spremenjene gospodarske razmere, nov pravni položaj in pač tudi dotok novih naseljencev ne obudi k novemu živiljenju (Ptuj, Celje).

V narodnostnem pogledu velja za male meščanske naselbine, ki so bile prvotno vasi in so jih šele naknadno povzdignili v trge in morda celo v

¹¹ A. Luschin-Ebengreuth, *Die Zerreißung der Steiermark*, Graz, 1921, str. 33 sl.

mesta, isto pravilo kakor za agrarne naselbine: kolonizacija je bila skoraj povsod slovenska in zato brez tehtnih razlogov ne smemo trditi, da so bile prav te kasnejše meščanske naselbine prvotno nemške in da so se šele kasneje prilagodile jezikovnemu značaju svoje slovenske okolice. Drugačen je položaj pri večjih naselbinah, ki so bile ustanovljene več ali manj na novo in so imele že spočetka vsaj deloma meščanski in ne agrarni značaj. Pri prvotni kolonizaciji in nadaljnjem razvoju teh naselbin pride v poštev tako kolonizacija iz daljnih, predvsem nemških krajev, kakor tudi naseljevanje iz slovenske okolice. Prvi srednjeveški meščani v Evropi niso zšli iz kmetkega prebivalstva okolice svojega mesta, ampak iz vrst tujih trgovcev, ki so potovali po raznih deželah, prodajali svoje blago in iskali krajev, kjer bi se stalno naselili. Zato predstavlja srednjeveško meščanstvo v mnogih deželah tuj element ne samo v socialnem, ampak tudi v nacionalnem pogledu. Znano je, da so Nemci in ponekod celo Romani pomembni pri starem meščanstvu Hrvaške, Ogrske, Češke in Poljske, torej dežel, ki so bile v političnem pogledu popolnoma ali vsaj deloma samostojne. Zato nas ne sme presenetiti dejstvo, da je bila ustava naših mest nemška, čeprav se kažejo tudi nekateri italijanski vplivi, in da srečujemo med prvimi meščani v srednjeveških listinah mnogo nemških in nekaj italijanskih imen. Na drugi strani se pa začne že od ustanovitve meščanskih naselbin tudi doseljevanje okoliškega kmetkega prebivalstva vanje. Tudi za naša mesta je veljalo načelo srednjeveškega prava, da gospod nima pravice terjati vrnitev svojega kmetkega podložnika, ki se je naselil v mestu, če je ta živel v svojem novem bivališču leto dni; številne listine od srede 13. stoletja dalje, s katerimi hočejo gospodje preprečiti izseljevanje svojih podložnikov v mesta, so le dokaz, da se je tako izseljevanje res vršilo. V času turških vpadov so hoteli Habsburžani okrepiti naša mesta, ki so imela tedaj velik pomen kot obzidane trdnjave, z dovoljenjem neomejenega doseljevanja kmetških podložnikov brez kakega enoletnega roka; to načelo se je tedaj uveljavilo na Kranjskem, pa tudi na Štajerskem, kakor dokazuje neka listina za Slovensko Bistrico.¹² Nemški zgodovinarji, ki so raziskovali narodno preteklost Maribora in Ptuja, so dognali, da se v srednjeveških listinah pojavlja poleg nemških in narodno indiferentnih tudi precej slovenskih imen in da se omenja mariborska Slovenska okolica že v 15. stoletju, torej v času, ko so dobivale ulice svoja imena od ljudstva in ne od sklepov občinskih svetov. Znano je tudi, da so eksistirali v prejšnjih stoletjih v mestih tako slovenski kakor tudi nemški pridigarji in cerkve. Tudi obrazci slovenskih meščanskih in fevdalnih priseg dokazujejo, da je bila slovenščina pred stoletji jezik dela meščanstva in celo nekaterih plemičev.¹³

¹² N. o. m., str. 91, op. 67.

¹³ Za ta vprašanja prim. mojo razpravo Problemi zgodovine slov. mest. Jug. istor. časopis III, 1937, str. 236 sl. in tam citirana dela. Pircheggerjeve članke o

Kakšno je bilo v prešnjih stoletjih trajno jezikovno stanje naših mest, kakor se je izoblikovalo kot posledica različnih kolonizacij in tem sledečih asimilacij? Tu je še marsikaj nejasnega; tako so n. pr. imena meščanov dostikrat indiferentna in tudi sicer ne dokazujejo vedno jezikovne pripadnosti nosilcev. Po mojem mnenju je bil odločilen predvsem socialni položaj prebivalcev. Najpremožnejši meščani so se posluževali nemškega jezika, čepraj mnogi od njih morda niso bili nemškega rodu, ker so pač smatrali nemščino za bistven znak svojega vzvišenega socialnega položaja. Isti pojav se ponavlja kasneje — do narodnega preroda in deloma še po njem — pri uradništvu in pri raznih inteligenčnih poklicih. Težje je odločati o vprašanju jezikovne pripadnosti mase samostojnih meščanskih malih trgovcev in obrtnikov; tu so bile verjetno velike razlike med večjimi in manjšimi kraji in posebno med kraji na severni meji in med ostalim ozemljem. Mestni proletariat (dninarji, posli) je bil pač povsod slovenski. Nemška in ponemčena višja plast je bila najbolj močna v večjih krajih, medtem ko je imela v malih mestih in trgih le nekaj zastopnikov ali je pa sploh ni bilo. V tem pogledu je značilno, da ima na slovenskem Štajerskem še po štetju 1880 od sedmih mest šest nemško večino, medtem ko je od 34 trgov po tem štetju le šest pretežno nemških.¹⁴

Po številu prebivalstva so bila mesta seveda neznatna. Ljubljana pač ni imela pred sredo 18. stoletja več kakor 7000 prebivalcev; Trst ni v vsem tem razdobju niti s svojo okolico nikdar imel 10.000 prebivalcev. Še manjša so štajerska mesta. Prebivalstvo Maribora s predmestji ceni Pirchegger za drugo polovico 15. stol. na 1200—1400, Luschin pa na 2000 ljudi; l. 1783. ima Maribor brez predmestij 2117 prebivalcev, l. 1810. pa mesto samo 2098, s predmestji pa 3986 prebivalcev.¹⁵ Ptuj in Celje že v tem času znatno zastajata za Mariborom, druga mesta so pa še mnogo manjša. Če upoštevamo dejstvo, da je imela slovenska Štajerska l. 1770. le malo manj kakor 300.000 prebivalcev, vidimo, da tvori nemška in ponemčena višja plast v mestih tedaj številčno neznaten del celotnega prebivalstva dežele. Razvoj prebivalstva mest tudi še ne kaže tendence rapidnega naraščanja, ampak naredi bolj vtis stagnacije. Konservativnost vsega gospodarskega življenja, tujcem sovražni separatizem politike mestnih avtonomij in sklenjenost cehov ne pospešujejo dotoka tujcev in skrbe za to, da se doseljenci kmalu prilagode novemu okolju. S tem argumentom nekdane gospodarske in pravne strukture mest je utemeljeval Luschin svojo le deloma pravilno trditev, da se mesta na slovenskem ozemlju niso prilagodila jezikovnemu značaju svoje slovenske okolice, ampak so tvorila jezikovne otoke.

tem vpraš. navaja Werner, *Sprache...*, str. 170. Slovenske meščanske in fevdne prisege navaja M. Dolenc, *Pravna zgodovina...*, Lj. 1935, str. 211—12, 215—16.

¹⁴ G. Werner, *Sprache...*, str. 91.

¹⁵ A. Luschin-Ebengreuth, n. o. m., str. 37, 92. H. Pirchegger, *Marburg in alter Zeit, Südsteiermark*, Graz 1925, str. 349.

Luschin pa ne omenja važnega dejstva, da se ta malomeščanska struktura ni ohranila vseskozi do propada avstroogrske monarhije. Odprava cehov in meščanskih avtonomij, razvoj industrije in železnic ter novi uradi so povzročili naglo naraščanje prebivalstva posebno v večjih mestih od 18. stoletja dalje. Tako ima Ljubljana l. 1830. šele 11.506, a l. 1846. že 17.375 civilnih prebivalcev; l. 1880. doseže število celotnega prebivalstva že 26.284, a l. 1910. 41.727 oseb. Še hitreje se razvija Maribor; odgovarjajoče številke za ista leta so: 4551, 7868, 17.628, 27.994 prebivalcev. Počasteje se razvijata Celje, ki ima l. 1846. 2566, a l. 1910. tudi šele 6919 prebivalcev, in Ptuj, ki ima l. 1846. 2725 in l. 1910. komaj 4631 prebivalcev.¹⁶ Če bi upoštevali teritorije celotnih naraščajočih mestnih aglomeracij in ne le teritorijev mestnih občin, bi bilo razmerje naraščanja seveda še večje.

Jasno je, da tega hitrega naraščanja prebivalstva glavnih mest ki je najboljši dokaz za njihovo spremenjeno notranjo strukturo in ki tvori živo nasprotje stagnaciji populacije podeželja, ne moremo razložiti s prirodnim prirastkom meščanstva. Od avtonomnih mest je v Ljubljani, Celju in Ptuj v zadnjih desetletjih pred svetovno vojno število smrti večje kakor število rojstev; a tudi če upoštevamo le domače prebivalstvo in ne tujcev, ki so se rodili ali umrli v mestnih bolnišnicah — to razlikovanje je mogoče le za nekaj let —, dobimo pri vseh avtonomnih mestih zelo nizek prirodni prirastek, manjši kakor pri podeželskih okrajih. Naglega naraščanja mestnega prebivalstva torej ni povzročilo prirodno gibanje prebivalstva, ampak doseljevanje v mesta.

Ker za preseljevanje prebivalstva, posebno pa za notranje migracije nimamo posebne statistike, je mogoče dognati narodno provenienco mestnega prebivalstva le na podlagi štetij prebivalstva in sicer na dva načina: določiti moremo kraje, kjer so bili mestni prebivalci rojeni, ali pa občine, kjer imajo domovinsko pravico, nato pa dognati narodnostni značaj tistih krajev ter razdeliti vse prebivalce na tej osnovi v več narodnih skupin. Za tri spodnještajerska avtonomna mesta je uporabil prvo metodo l. 1907. R. Pfaundler.¹⁷ Določil je na podlagi rokopisnega materiala štetja 1900 rojstne kraje prebivalstva in ga razdelil nato na podlagi rezultatov štetja občevalnega jezika istega leta v slovensko in nemško skupino. Čeprav je štel na podlagi tega principa od prebivalcev, ki so bili rojeni v teh mestih samih, $\frac{4}{5}$ k nemški skupini, je prišel vendar do rezultata, da je od prebivalcev mesta Maribora rojenih v nemškem jezikovnem ozemlju 45,08%, v slovenskem pa 54,92%; v Celju je razmerje celo 30,71% : 69,29%, v Ptuj

¹⁶ Vse te številke so navedene po uradnih publikacijah pos. štetij, ki jih naštevam v knjigi *Prebivalstvo na Slovenskem...* (Razpr. znanstv. dr. 14, hist. ods. 5), Ljubljana 1936.

¹⁷ R. Pfaundler, *Die Grundlagen der nationalen Bevölkerungsentwicklung Steiermarks*, Stat. Monatschr. N. F. XII, 1907, str. 575 sl.

pa 39,18% : 60,82%. Če pa upoštevamo le doseljence brez prebivalcev, ki so bili rojeni v tistem mestu, pridemo po Pfaundlerju do rezultata, da izhaja od mariborskih doseljencev 69,47% iz slovenskih in 30,55% iz nemških krajev; pri Celju je razmerje 82,84% : 17,16%, pri Ptujju pa 76,57% : 23,43%.¹⁸ Pfaundlerjeva razprava spada med najbolj temeljita dela o štajerskih narodnih vprašanjih, čeprav gleda njen avtor, ki je izdelal še l. 1919. statistični del znane spomenice graškega akademskega senata „Die Südgrenze der deutschen Steiermark“, na ves položaj z nemškega stališča; vendar pa njenih rezultatov niso doslej dovolj upoštevali niti Slovenci, niti Nemci in novejšje nemške publikacije, n. pr. Luschinova „Zerreiβung der Steiermark“ ali Wernerjeva „Sprache und Volkstum in der Untersteiermark“ je v svojih obširnih bibliografijah sploh ne omenjajo. — Drugo metodo, ki je seveda bolj odvisna od menjajoče se zakonodaje in odločb upravnih oblasti, t. j. določevanje domovinskih občin prebivalstva treh spodnještajerskih mest, je uporabil J. Mačkovšek.¹⁹ Na podlagi rezultatov istega štetja 1900 je dognal, da ima domovinsko pravico v občinah slovenskih političnih okrajev 71,05% mariborskega, 69,65% celjskega in 65,12% ptujskega prebivalstva. Po obeh metodah pridemo torej do rezultata, da izhaja že l. 1900. absolutna večina mariborskega, celjskega in ptujskega prebivalstva iz slovenskih krajev.

V istem času kakor sprememba notranje strukture naših mest se začne tudi narodni preporod in odslej ni več samo ob sebi umevno, da se pomeni vsak Slovenec, ki se povzpne v višje meščanske in sploh višje socialne plasti. Zato bi mogli pričakovati, da so se mesta na slovenskem ozemlju slovenizirala in da so stare meščanske rodbine, ki so v prejšnjih dobah dajale mestom nemški značaj, izgubile svoj vpliv. Tak proces ne bi bil nič specifičnega za slovensko ozemlje; znano je, da Nemci v novi socialni in nacionalni atmosferi niso mogli več obdržati svojih postojank v poljskih, čeških, ogrskih in celo hrvatskih mestih. Kot primer naj navedem po L. Waberju Budimpešto, ki je imela l. 1850. še 61.823 Nemcev (48,74%) in 39.520 Madžarov (31,16%), l. 1880. 123.308 Nemcev (34,20%) in 204.795 Madžarov (56,80%), l. 1910. pa 75.815 Nemcev (8,78%) in 745.270 Madžarov (86,28%).²⁰ Te statistike, čeprav niso morda vedno popolnoma točne, dokazujejo vendar, da se v 19. stoletju mesta prilagojujejo narodnemu značaju svoje pokrajine. Na Slovenskem se je pa ta proces vršil na Kranjskem in že tudi na Primorskem, medtem ko je bil na Štajerskem in na Koroškem položaj povsem svojevrsten.

¹⁸ Pri mariborskih in ptujskih številkah sta seveda v Pfaundlerjevem članku dve mali tiskovni napaki, ki jih pa ne morem popraviti, ker absolutnih števil ne navaja in ker njegov material ni publiciran.

¹⁹ J. Mačkovšek, Statistika Slovencev v knjigi L. Niederle, Slovanski svet, Gorica 1911, str. 257.

²⁰ L. Waber. Die zahlenmäßige Entwicklung der Völker Österreichs 1846—1910, Stat. Monatschr. N. F. XX. 1915, str. 717.

Narodnostna in današnja državna meja se na Štajerskem približno krije s severno mejo predvojnih političnih okrajev Slovenj gradec, Maribor-okolica in Ljutomer; v Avstriji je ostala občina Sobota in nekaj delov drugih občin, Jugoslaviji je pa pripadlo nekaj slovenskih obmejnih občin in pa Apaška kotlina, tako da znaša v celoti diferenca na korist današnje jugoslovanske Štajerske kakih 10.000 prebivalcev. Na ozemlju predvojnih slovenskih političnih okrajev, ki je tvorilo nekdanje posebnost mariborsko okrožje, je živel l. 1857. po podatkih uradnih publikacij, ki tvorijo kombinacijo splošnih rezultatov štetja prebivalstva v tem letu z rezultati narodnostne statistike iz l. 1846., 361.626 Slovencev (94,84%), 19.670 Nemcev (5,16%) in 6 Židov.²¹ Naslednje uradne podatke za isto ozemlje nam nudijo štetja občevalnega jezika, ki so se vršila od 1880 dalje; pri tem razlikujem še posebej med prebivalstvom treh avtonomnih mest in med prebivalstvom drugih političnih okrajev.

	1880	1890	1900	1910
tri avton. mesta . . .	5.202	4.851	6.052	6.458
Slovenci ost. polit. okraji . . .	374.790	385.661	392.149	393.547
skupaj	379.992	390.512	398.201	400.005
tri avton. mesta . . .	19.547	23.032	27.154	30.950
Nemci ost. polit. okraji . . .	21.831	24.823	25.562	36.875
skupaj	41.378	47.855	52.716	67.825

Te številke kažejo, da živi približno polovica vsega prebivalstva, ki ga statistike prištevajo k nemškemu občevalnemu jeziku, v Mariboru, Celju in Ptuj; prav nagli razvoj teh treh mest pojasnjuje v veliki meri hitro naraščanje nemškega elementa v deželi. Kakor smo že videli, v teh avtonomnih mestih večina prebivalstva ni nemškega rodu, ampak se je doselila iz slovenskih krajev. Če bi analizirali številke o Nemcih v drugih političnih okrajih, bi videli, da se koncentrirajo v manjših mestih in trgih, v industrijski okolici glavnih mest in na železniških križiščih; po svojem rodu so tudi ti Nemci po večini doseljenci iz slovenske okolice. Predvojnega spodnještajerskega nemštva, ki je po statistiki napredovalo v pol stoletja od 19.670 oseb na 67.825 oseb, torej ne predstavlja strnjeno kmetско prebivalstvo, ampak deloma predstavniki nemških višjih socialnih plasti, po večini pa slovenski doseljenci v mestih in trgih, industrijskih in prometnih središčih. Teh doseljencev ne moremo šteti za Nemce, saj so bili po veliki

²¹ Tafeln zur Statistik der österr. Mon., N. F. III. Bd, 1. Heft, Tafel 2, Wien 1861. Prim. R. Pfaundler, Die nationalen Verhältnisse in Steiermark am Ausg. des 19. Jahrh., Stat. Monatschr. N. F. XI, 1906, str. 415.

večini še sami rojeni v slovenskih krajih in je slovenščina zanje materinski jezik. Znano je tudi, na kakšen način so se vršila štetja po občevalnem jeziku. Res pa je, da je velik del teh doseljencev v novem okolju podlegal nemškemu gospodarskemu in političnemu pritisku in pa nemški kulturni in politični propagandi ter se priznaval k nemštvu ne le pri javnih štetjih prebivalstva, ampak tudi pri tajnih volitvah, kjer je oddajal svoje glasove za nemške stranke.

Na vsem ozemlju jugoslovanske Štajerske je bilo naštetih l. 1910. po Wernerjevi ugotovitvi okrog 73.950 pripadnikov nemškega občevalnega jezika. Na istem ozemlju je naštel štetje iz l. 1921., ki mu je izhodišče materin jezik, med 480.015 prebivalci 449.485 Slovencev in le 21.786 Nemcev; v treh avtonomnih mestih je bilo naštetih med 42.867 prebivalci 29.767 Slovencev in le 8422 Nemcev. Razlika med obema štetjema je velika in jo je nemogoče pojasniti z doseljevanjem Slovencev in izseljevanjem Nemcev, ki vendar nista dosegla takih dimenzij. Ves razvoj nam pa postane jasen, če pomislimo, da predstavlja predvojno spodnještajersko nemštvo le v manjši meri nemški kmet iz Apaške kotline in stari ali doseljeni nemški prebivalec mest in trgov; večino tvori slovenski doseljenec, ki pripada prvi generaciji, ki je komaj prišla iz slovenske okolice v nova razvijajoča se središča; pod vplivom nemškega pritiska in propagande se je pred vojno del te plasti napol germaniziral, po vojni se je pa v spremenjenem položaju po večini zopet zavedel svoje narodnosti. Da ta razvoj ni bil samo fiktiven, dokazujejo rezultati številnih povojnih volitev v dobi pred 6. januarjem 1929, ko so bile volitve še tajne in ko so Nemci nastopali kot posebna politična stranka. Pri vseh teh volitvah so dobili Nemci število glasov, ki relativno ustreza njihovem številu po štetju 1921; v vseh večjih mestih so tvorili le neznatno manjšino. — Štetje prebivalstva od 31. marca 1931 razlikuje med narodno in jezikovno pripadnostjo ter šteje posebej narodnost jugoslovanskih in tujih državljanov. Njegovi definitivni rezultati doslej niso bili izdani v uradni publikaciji; po vesteh v listih, ki so objavili doslej le rezultate za okraje, je število Nemcev mnogo manjše kakor l. 1921.²² Nemški kritiki očitajo seveda jugoslovanskim statistikam, da so naštele premalo Nemcev. Glavni predstavnik nemškega stališča G. Werner je prišel na podlagi volitev 1927, kjer šteje k Nemcem tudi velik del socialističnih in komunističnih glasov, ter nemškega privatnega štetja l. 1928. do rezultata, da je na jugoslovanskem Štajerskem okrog 32.578 Nemcev, od teh 10.000 v Mariboru in 4627 v njegovih okoliških občinah, 4800 v Apaški kotlini, 1300 v Celju, 1100 v Ptujju itd. Vendar pa ne trdi, da bi imela kaka občina izven Apaške kotline nemško večino. Wernerjeve številke navajajo tudi druga nemška dela. Naj bo naše mnenje o njegovi metodi in rezultatih kakršno koli — dejstvo je, da so celo njegove številke še vedno mnogo

²² Prim. Slovenec od 16. junija 1931 in 26. junija 1938.

bližje povojnim jugoslovanskim štetjem kakor pa predvojnim avstrijskim statistikam.

Zgodovinski razvoj nam pojasnjuje znano dejstvo, da ima nemštvo spodnještajerskih mest veliko večji delež na hišni posesti, obrtnih in trgovinskih podjetjih kakor pa na celotnem številu prebivalstva. Razen teh stanov predstavlja nemški element še nekaj doseljenega delavstva, posebno pa nemški veliki podjetniki, zaradi katerih so Nemci na Štajerskem v gospodarskem življenju še deloma ohranili značaj višje socialne plasti, ki so ga na drugih področjih že izgubili.

Narodni razvoj na Koroškem je bil v preteklosti precej podoben štajerskemu. Tudi tu izhaja moderna germanizacija od mest in trgov, industrijskih središč, prometnih križišč in letoviških krajev. Razlika je le v tem, da na Koroškem germanizacija, ki je bila tam že pred vojno najmočnejša, po vojni ni prenehala, ampak se — seveda z izjemo Mežiške doline — nadaljuje še z večjo silo.

Da zabrišejo vtis številčne neznatnosti nemške manjšine v primeri s kompaktnim slovenskim prebivalstvom, so po svetovni vojni začeli nemški publicisti in tudi nemški znanstveniki trditi, da na Koroškem in v štajerskem Podravju ne živijo Slovinci, ampak posebno, napol germanizirano pleme takojmenovanih „Windischen“ (na Koroškem) ali „Wenden“ (na Štajerskem), ki se razlikuje od Slovencev na južni strani Karavank in vitanjske razvodne linije. Ta izraz izhaja od germanske besede, ki je prvotno pomenila staroevropske Venete ob Baltskem morju, pozneje se je pa prenesla na Slovane. V jeziku alpskih Nemcev starejše dobe pomeni beseda „Wenden“, „Windische“ ljudski izraz za Slovence, medtem ko uporabljajo učeni latinski in nemški pisatelji slovansko ime.²³ V 19. stoletju se govori v književnem jeziku izključno le o Slovanih in Slovincih, medtem ko dobi beseda „Windische“ pejorativen smisel. Šele po svetovni vojni prično uporabljati ta izraz za prejšnje tako imenovane „deutschfreundliche Slowenen“ in za konstrukcijo posebnega plemena, ki pa je znanstveno popolnoma revzdržna.

Narodno lice Vzhodnih Alp sta v srednjem veku formirali dve plemeni: germanski Bavarci in slovanski Karantanci, kar je v tedanji dobi pomenilo vse Slovence in ne le Korošce. V poznejši dobi so razne grofije in cerkvene imunitete razbile enotnost bavarskega ozemlja; s tem so nastali teritoriji kakor n. pr. Tirolska, Salzburška ali Avstrija. Nemški zgodovinarji so imeli pa popolnoma prav, ko so v polemiki z ideologi samostojne Avstrije opozarjali, da gre pri tem za umetne tvorbe in da n. pr. avstrijskega plemena ni. Tudi v vzhodnem delu Karantanije so nastale na mladih kolonialnih tleh razne marke, ki so se pozneje odcepile od svojega središča in razvile v posebne dežele. Kranjska in Štajerska sta torej umetni tvorbi, čeprav se je v njih — kakor v drugih teritorijih — kasneje razvila posebna regionalna

²³ Fr. Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika*, I, Ljubljana 1936, str. 5.

zavest. Zaradi geografske konfiguracije slovenskega ozemlja so se pozneje razvila različna narečja, ki so pa vsa le narečja slovenskega jezika. Zato ne more biti v srednjem veku govora o več slovanskih plemenih na slovenskem ozemlju. Prav tako sta se pa tudi v novem veku razvila en sam književni jezik in ena sama narodna zavest. Niti Karavanke niti vitanjsko razvodje, ki je le malo izrazita geografska meja in zelo neznatna kulturna ločnica ter že od 1311 ne tvori nikake politične meje več, nista mogla preprečiti tega razvoja.

Resnični motiv za konstruiranje teorij o „Windischen“ je treba iskati v dejstvu, da nemški avtorji niso hoteli več priznati za Slovence vseh tistih, ki so jih pred svetovno vojno še sami imenovali „deutschfreundliche Slowenen“.²⁴ Nemška politična orientacija je že pred vojno izdala velik del koroških Slovencev; v manjši meri je živela tudi v štajerskem Podravju v štajercijanskem gibanju, katerega sledovi še danes niso popolnoma izginili. A skoraj povsod, kjer se ta gibanja pojavljajo, žive zavedni Slovenci in nemčurji drug poleg drugega v isti vasi, često celo v istem sorodstvu ali rodbini. To je jasen dokaz, da tu ne gre za nikake jezikovne ali plemenske razlike. Resnične vzroke tej razliki med objektivno pripadnostjo in subjektivno narodno zavestjo je treba iskati deloma v koroškem in štajerskem regionalizmu, nadalje v stoletni nemški premoči, ki je ustvarila naziranje o večvrednosti vsega nemškega, in pa v vplivu nemških liberalnih in socialističnih strank, ki so se pojavile časovno prej kakor ustrezajoče slovenske stranke. Vse ostalo slovensko ljudstvo je pa od začetka ustavne dobe ob neštetih prilikah manifestiralo svojo slovensko narodno zavest. Vodilna vloga, ki jo je imelo pri tem slovensko izobraženstvo, je normalen pojav, ki ima svoje analogije tudi pri drugih narodih. Res pa je, da zaradi šibke slovenske zgodovinske tradicije ta zavest še ni tako utrjena kakor pri nekaterih drugih narodih. Tu bi moralo intenzivno delo sedanjega rodu nadomestiti vse tisto, česar nam ni dala zgodovina.

V demografskem pogledu so nemške agrarne naselbine kraji tradicionalnega nemškega izseljevanja in slovenskega doseljevanja. V mestih in trgih prevladuje že davno doseljeni slovenski element. Če se Slovincem posreči preprečiti odtujitev lastnih rojakov, ne more imeti nemški element vsaj na naši strani državne meje posebnega pomena. A v poštev pridejo še drugi, ne le demografski momenti. Nekdanja nemška višja socialna plast živi še danes tudi na jugoslovanskem slovenskem ozemlju in sicer na ta način, da so Nemci gospodarsko superiorni skoraj povsod, kjer pridejo v stik s Slovenci, in da so izredno narodno zavedni, čemur ne ustreza enaka samozavest pri Slovencih. Vsi ti momenti so važni za bodoče razmerje med obema narodoma, ki seveda ni odvisno samo od nas, a se bo vendar odločalo tudi pri nas.

²⁴ Prim. M. Wutte, Deutsch-windisch-slowenisch v publikaciji Der Kampf um Kärnten, Celovec 1930.